MOTIVE DE BASM ÎN OPERA LUI CEZAR BALTAG
Fairy Tale Motifs in the Work of Caesar Baltag

Nadejda ALBU
Doctorandă, Școala doctorală Științe Umanistice
Universitatea de Stat din Moldova
PhD student, Doctoral School in Humanities
Moldova State University
E-mail: nadina.albu@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2678-5849

CZU:821.135.1-1.09
10.5281/zenodo.7129503

Summary. In this article we analyze the poetry of Cezar Baltag and its connection with Romanian folklore, focusing especially on the literary motifs and symbols that can be found at the same time in the fairy tales, folk stories and in the poetry, likewise. A set of ancestral motifs and symbols such as a well, road, water, acquire new valances in the poetry of Cezar Baltag. The poetry doesn't contradict the old symbology but he offers it new connotative functions through infinitesimal detail. His poetry creates an enchanting world, at the hypnotic border, dominated by an abstract female being, by a supreme, omniscient and omnipotent deity, through which, the great mysteries of life are weaved and untied or are locked forever.

Keywords: Cezar Baltag, poetry, folklore, ancestral symbols

Temele și motivele basmului au fost reluate și aprofundate de literatura din toate timpurile. Cezar Baltag este un exemplu elocvent în acest sens, poezia sa demonstrând influența basmului prin frecvența motivelor și simbolurilor.

În concepția lui Cezar Baltag, poezia nu este doar „o creare", „o facere", o formă de artă în care cu ajutorul limbii și resursele sale stilistice, poetul își creează opera, dar faptul că actul creativ fundamental creat cu ajutorul cuvântului, limbii, reprezintă un vis și totodată, e plin de magie: „Poezia este fără îndoială și vis, ea este și magie, ea este fără îndoială și delir, dar ea nu a fost și nu va putea fi niciodată conglomerat amorf, vâscozitate pură, asupra căreia legile cristalizării să nu mai poată acționa."[1]

La o primă lectură a poeziilor lui Cezar Baltag, putem observa interesul acestuia pentru basm și folclor. Inspirația lui Cezar Baltag din literatura populară este evidentă și este mărturisită de el însuși. Într-un interviu realizat de Ilie Purcaru, poetul mărturisește: „M-am apropiat de folclor și pentru faptul că, în mod paradoxal, aprofundarea lui contrazice părerea comună despre simplitate. Gândiți-vă la folclorul magic: este el oare accesibil, poate fi înțeles la modul imediat? Ar fi, însă, nedrept să spunem că spiritul care a creat acest tip de folclor ermetic și esoteric este incapabil să înțeleagă arta modernă"[2].

Există la Cezar Baltag o neliniște a recuperării unor timpuri arhaice, indefinite, funcționează aici o confesiune extrem de profundă și incredibil de aproape, echivalată printr-o contabilitate discret melancolică, mai mult jucat nepăsătoare, care acaparează întreg materialul lui poetic. În poezia *Pattern de basm* este accentuată trecerea dintr-o stare în alta: „Să-ți faci/ un toiag de fier și opinci/ de fier... Să ajungi la un pod/ de fier/ și podarul să tragă podul/ ca să treci apa/ numai dacă ai să-i dai vamă/ lumea/ Și să mergi mai departe...". Fierul este considerat în general un simbol al rigorii excesive, al îndârjirii, al inflexibilității. Pornind de la simbolistica biblică, concretizăm valoarea sacră a acestuia, având origine meteoritică, deoarece se spunea că a căzut din cer. De obicei, fierul este considerat un simbol al tenacității, iar în versurile lui Cezar Baltag este

[1] Cezar Baltag, *Eseuri*, Galați: Editura Porto-Franco, 1992, p. 52.
[2] Ilie Purcaru, *Poezia este comunicare*, in: M.A. Diaconu, *Cezar Baltag monografie, antologie comentată, receptare critică*, Brașov: AULA, 2000, p. 46.

accentuată semnificația mitică a acestuia, căci pentru schimbarea interioară este necesară o muncă enormă pentru a schimba „apa", adică tot ceea ce încă nu are formă, cum ar fi: păreri, idei și doar atunci vei putea trece „pâcla" care este un simbol al nedeminatului, al unui stadiu evolutiv.

Poeziile zguduite de motivul căutării zadarnice și al deșertăciunii unei existențe extirpate de conținut fac și ele trimitere la o lume magică, străbătută de Nyx (Noaptea), Erebos (Întuneric), Hypnos și Eros: „Pasivă și anonimă/ca umbra unui lanț tandru/ și existând printre cei vii/ Mână de pulbere pentru aruncat.../ Ia însăși fața/ și forma dragostei/ în amurgul care se stinge/ Poți să bei flacăra/ poți să-i auzi în întuneric/ caii cu nările dilatate/ nechezând și oprindu-se/ și încerci să rostești chiar/ chiar / Numărul / De aceea ești mut" (Ea).

Lumea misterioasă a feminității este provocarea narativă și nucleul ideatic al liricii baltagiene. În poemul *Fata din Dafin* din volumul „Unicorn în oglindă" apare tânăra nepregătită de viața matură: „Nervii ei sunt raze, inima ei/ e un nod de lemn/ împrejurul ei e o secetă/ înăuntrul ei o fântână./ În fântână doarme un șarpe./ Din fruntea șarpelui curge o stea". Prin simboluri precum *fântâna, șarpe, lemn* se scoate în evidență inocența copilei, înțelepciunea ei dar care încă „doarme". *Fântâna* simbolizează acea tinerețe veșnică, totodată și naivitatea tinerei; lemnul scoate în evidență căldura sufletească, feminitatea copilei, însă șarpele sugerează capacitatea de a înțelege și de a judeca adânc lucrurile, care va veni mai târziu, odată cu experiența în viață.

Poetul prezintă în această poezie cele două tărâmuri: real și cel imaginar. Fata iese din Dafin, care simbolizează nemurirea, pentru a cunoaște lumea și parcurge drumul (tot un motiv al basmului) plin de mister, însă ajungând în lumea reală ea pierde drumul înapoi. Adusă într-un orizont poetic deopotrivă mistic și realist, livresc și cotidian, ideea de feminitate se nuanțează și se încarcă de complexitate. Dincolo de eros, în epicentru este feminitatea fecundă, cu fascinația ei orbitoare, cu uriașa ei putere de seducție și de creație. Feminitatea este purtătoare de creație, ea camuflează simboluri ale căutării, neîmplinirii, nostalgiei, regresiei temporale, spre timpuri mitice, încărcate de obiecte magice și ritualuri. De exemplu, în poezia *Mireasa*: „În fiecare dimineață/ cobor cu calul/ de-a largul văii, la râu/ mă așez pe mal, îmi peptăn părul/ rup o creangă, desenez cu ea semne pe apă/ șterg semnele, potolesc apa/ îi spun să *tacă, îi poruncesc să/* rămână în urmă/ o aștept departe la asfințit/ Iar apa mă ia drept femeie bătrână". Potrivit semnificației apei, aceasta are putere magică fiind un mijloc de purificare, centru de regenerescență. Prin prisma simbolului *apei*, Cezar Baltag preferă maniera tradițională (ubicuă și omniscientă) de expunere, fixează cadrul și evenimentele într-un décor confuz, adesea aluziv, deloc excesiv în explicații, lăsând să răzbată mai mereu o tentă ușor tezistă.

Și cu multă luciditate, în același timp, pentru că nimic din textele sale, prinse între nostalgia neputinței și manifest, nu merge spre exces, nu se construiește pe reliefuri prea dure. Microcosmosul în jurul căruia gravitează textele vorbește despre insecurități și frici prin tonuri și inflexiuni care modulează cu o melancolie reținut-cerebrală nuanțele delicate ale biografiei – indiferent că-i vorba de momente sentimentale, rupturi, decupaje ale vieții.

În poezia *Fata din Dafin* Cezar Baltag creează o lume incantatorie, la granița hipnoticului se deschide uneori cititorului, dominată de aceeași ființă feminină abstractă, o zeitate supremă, omniscientă, omnipotentă, prin care se țes și se dezleagă sau rămân pentru totdeauna zăvorâte marile mistere ale vieții. „Auzul ei e o iederă/ Genele ei foșnesc/ Ea aprinde o gură de frunze/ Vorbele ei sunt vrăbii./ Deschide-te, Dafine, deschide-te, Dafine, deschide-te/ Dar Dafinul nu o mai aude/ și ea trece ca o corabie/ cu pânzele evaporate/ naufragiază pe o mare de camfor/ de unde nu se mai poate întoarce".

Cezar Baltag conturează un univers de o forță magică opresivă, purtând în el o genă a căutării, a nerezolvării și a unui tragism asfixiat de o morgă cerebrală, chirurgical analitică, dorindu-se a fi receptată ca o vagă indiferență în urma unor cataclisme interioare a căror amplitudine ne lasă doar să o bănuim. Există mereu la Cezar Baltag o nostalgie a plecării, a galopului, a cailor, ca vectori ai unor călătorii magice, în singurătate absolută, de autoidentificare sau de configurare identitară, o melancolie donquijotească a eternului căutător de sensuri, căruia, precum în basm, i se pun mereu piedici:

„Străină, galopând pe un cal fals/
c-o oglindă mare/
în brațe. Vine, nu sosește, aproape întârzie/
Parcă aduce un adevăr/ de nesuportat:
Ziua mea de naștere sau/
stingerea luminii într-o casă goală”
(În soare)
Sau precum în *Unicorn în oglindă*:
„Albul galopând, galopând
Calul alb galopând
Printre stânci ascuțite și spini înalți

Pregătiți un frâu minunat
o coroană de sânge pentru crinul alb
alergat zadarnic de vânători.”
Sau
„Numai cu o oglindă
Poate fi unicornul prins
Dorință pură adulmecând imposibilul
Obiectul ei e răsfrângerea.
Fecioara doarme pe apă/
Calule alb.”

Dincolo de sentimentul cvasiprezent al prigoanei, oglinda, element puternic reprezentat în basm, purtătoare de sensuri profunde, cum e acela de punte între două lumi, respectiv moartea și viața, adevărul și minciuna, iluzia și realitatea, fabulosul și magicul, trecutul și prezentul, ziua și noaptea, visul și trezia, tulburarea sufletească și seninul, vine aici să întregească toată încărcătura semasiologică, accentuând drapajele care ascund sau evită sensul denotativ al oglinzii: „Încerc să ies din propriu-mi trup/ și nu reușesc/ Iar dacă plec din fața oglinzii/ oglinda mă uită/ Clopotule, Corbule/ nici nu te cunosc măcar/ merg înainte singur/ cu moartea ta/ cu moartea mea/ lipită pe față”. (Oglinda) Pornind de la simbolistica oglinzii, Mircea Martin menționează: „Oglinda n-a despicat numai lumea, ci și eul, fiind astfel un simbol al conștiinței. Și mai ales, al conștiinței artistice care se creează pe sine contemplând și construind opera. Ea e descoperitoare și purtătoare de imagini”.[3]

Gesticulația ritualică, prezentă adesea în basm, e o altă linie de forță a poeziei baltagiene, operand prin intermediul unor ființe cu atribute magice, ca o rezolvare a marilor mistere universale. În poemul În soare personajul cu forțe supranaturale este lupul care adesea apare în basmele populare ca o ființă ce generează o stare de neliniște. Conform dicționarelor de motive și simboluri literare *lupul,* fiind animalul simbolic vânătorului și al războinicului, dacă era văzut înainte de începerea unei bătălii era un semn al victoriei. În colecția medievală de povești despre animale *Roman de Renart* lupul este un personaj simpatic. Folclorul prezintă lupul ca o ființă ce este însetată de sânge, un animal prădător cu excepția folclorului italian unde lupul joacă un rol protector de hrănire în mitul lui Romulus și Remus.

În poezia baltagiană lupul este ființa care ajută la cunoașterea lumii prin magie, este protector: *N-avea grijă tuBagă mâna/ în urechea mea stângă*/ *scoate o năframă*/ și o scutură de trei ori. ... *Oprește-te./ Ai greșit.* Acest animal fiind asociat cu ideea de fecunditate, puterea de a crea mult și intens, chiar și dacă uneori greșește.

Un alt reprezentant al lumii de basm întâlnit în acest poem este regele animalelor, leul: *Acum poți/ să intri în soare/ fără grijă/ că leii dorm*, o ființă puternică, suverană ce simbolizează

[3] Mircea Martin, *Cezar Baltag, poet al fervorilor abstracte* (studiu introductiv), in: *Cezar Baltag, Ochii tăcerii*, București: Minerva, 1996, p. 9.

înțelepciunea, dar și orgoliul său nemăsurat și siguranța de sine. Aici iarăși, fiind protejat și ghidat de lup, eul liric este chemat să intri în soare care ar semnifica cunoașterea intuitivă, imediată.

Urechea dreaptă și cea stângă, semn de înțelepciune și nemurire, consemnând inteligența cosmică, corespund direcțiilor spațiului, ceea ce impresionează puternic, dacă luăm în considerație importanța atribuită de știința contemporană a celor trei canale care alcătuiesc partea superioară a urechii interne.

Tot în acest poem întâlnim și cifra magică trei: *scoate o năframă/ și o scutură de trei ori*care este pretutindeni un număr fundamental ce reprezintă o ordine intelectuală și spirituală. În religia creștină cifra trei are o semnificație puternică, fiind asociată cu Sfânta Treime.

În studiul *De la modernism la Postmedernism* Iulian Boldea menționează: „Cezar Baltag este, însă, mai ales un poet fascinat de aporiile limitei, de luminiscența acelor spații de trecere, care leagă existențialul de nonexistent, aparentul cotidian de esența sa incifrată, ceea ce este perisabil și accidental, de reprezentările perene, atemporale”[4]. Un astfel de spațiu de trecere în poezia lui Cezar Baltag este *poarta*. Aceasta ca simbol reprezintă locul de trecere dintre aici și acolo, dintre cunoscut și necunoscut, dintre un tărâm și celălalt. O vorbă populară zice că trecerea de la pământ la cer se face doar prin *poarta soarelui*. Prin urmare, *porțile* în aceste versuri semnifică acele locuri de trecere dintre două ipostaze în care se găsește eului liric între cunoscut și necunoscut: *Porțile/ au să se deschidă/ și au să se închidă singure.* Deschiderea porților nu este altceva decât o chemare de a încerca ceva nou, neștiut de eul liric, scoate în evidență omul interior neafectat de ceea ce-l încojoară.

Un alt reper al similitudinii motivelor baltagiene cu cele ale basmului este universul lui profund zoomorf cu atribute umane și uzul cifrelor magice, fatidice.

„Albinele îl caută, cocoșii îl
cheamă
ciocănitorile zboară scurt
și întreabă copacii:
-fecior de împărat în
veșmânt de pasăre
unde ești?”

Poezia lui Cezar Baltag reprezintă o culme a artificiului, dar și o pledoarie pentru frumosul iradiant al magicului artistic. M. Nițescu este de părerea că: „Demersul lui Cezar Baltag putea să pară, în astfel de situații, un joc gratuit și periculos pe un vir subțire deasupra unui abis. Și în realitate este un joc periculos, salvat însă estetic de permanența unei obsesii, a întrebărilor în fața devenirii ființei”[5]

Pentru că ce e reușit, e modul în care poemele lui Baltag funcționează la nivel vizual, ca niște filme, sau, mai bine zis, filtre aplicate cu suficientă îndemânare încât să rezulte de aici niște imagini cel puțin memorabile, de un soi de apocalipsă a privirii și simțirii, o sfârșeală care se consumă, însă, într-o notă chill și informală, fără pretenții sau sentimentalisme excesive, ca-n poemul *Unicorn în oglindă*:

„moartea are pe apă un pat care curge
moartea merge odată cu drumul,
nu o trezi
moartea doarme pe râu ținând în mâini
o oglindă”

Descrierile sunt arta lui Cezar Baltag, aici construiește el episoade cu o combustie internă remarcabilă. Nu-i de dat la o parte nici muzicalitatea textelor sale, pentru că ele au o linie

[4] Iulian Boldea, *De la modernism la postmedernism*, Târgu Mureș: Editura Universității „Petru Maior”, 2011, p. 145.

[5] M. Nițescu, *Răsfrângeri și paradigme*, in: *Poeți contemporani. Sinteze critice*, București: Cartea Românească, 1978, p. 132.

melodică subtilă, de la un cap la celălalt al volumelor, care completează materialul poetic și îl nuanțează. De exemplu, în poezia *Ghemul* poetul scoate în evidență motivul drumului care îl descrie în felul următor: „Cel mai lung drum care poate să existe/ în cel mai pitic deal;/ de fapt dealul nu e nimic/ altceva decât drum/ înăuntrul/ drumului./ O, ce durere,/ cum se răsucește/ și se înfișoară/ drumul care naște un deal!/ Cum te îngropi tu, drumule,/ în propriul tău drum,/ cum te înfășori tu, drumule, în scutecul drumului.../ Cum crești tu, dealule, ca un prunc inexistent/ din spiralele drumului!.../ Tu, care ești/ care nu ești altceva/ decât drum/ împrejurul drumului". Motivul *drumului* îl întâlnim întoate basmele, el desemnează pretextul de inițiere a persoanei. În acest poem drumul e un adevărat labirint, după cum zice *autorul drum/ înăuntrul drumului*, dar el *naște un deal*, această movilă simbolizând ceea ce a pornit din haos ca apoi să ajungă să cunoască altă lume, lumea creației, începutul unei emergențe.

Reușește, astfel, să capteze foarte bine și cu multă precizie un sentiment general de inadecvare, unul dublat și de o stare de alienare personală. E aici o încercare de înțelegere a lumii prost configurate, a asperităților deopotrivă personale și cu bătaie ceva mai lungă. Stilistic, se rearcă prin stilul ușor afectat, fără să cadă în extreme, cu care își deapănă singurătățile, și joaca ocazională și pentru experimente stilistice, nu doar pentru construcții vizuale. Cinematic și fluid, curge cu o lentoare și sinceritate neobosite.

Conform tezei lui Mircea Martin, „Rigoarea pentru Cezar Baltag este, cum singur o spune încă de timpuriu, o «virtute vitală». Afirmația trebuie înțeleasă în cel puțin două sensuri, ambele încărcate de valori reflexive: rigoarea reprezintă pentru poezia sa o condiție indispensabilă și (chiar) o formă de vitalitate. Mai mult, am putea spune că, în concepția lui, rigoarea este o dimensiune a vitalității înseși, a vieții în genere."[6] Vectorii cei mai importanți ai actului său poetic, regăsiți apoi în ansamblu sunt cel ce vizează înnoirea marcajelor teritoriului poetic propriu, prin inovația lingvistică, prin stilul săltăreț al terminologiei și al frazării – atingând mai apoi, în alte poeme, chiar zglobiul. Altul este cel ce merge în direcția sondării sinelui. Impresia pe care o lasă despre scris e că ar fi în primă fază doar inventarierea, înregistrarea și, odată cu aceasta, conservarea unor stări resimțite într-un fel de transă însoțită, de nu chiar indusă, de ritmuri. Căci, înainte de a fi scrisă, poezia sa pare trăită ca șir de pulsații ritmice, astfel că devine un fel de transcriere. „Dacă vreunul din noi/ nu se/ va întoarce/ iar copacul lui se va usca/ atunci ..." (Ritual în prag -pattern de basm-).

Tocmai pe acest fond nostalgic, ce caracterizează în genere firile conservatoare, amatoare de neaoșisme (și ele nu lipsesc din creațiile sale), Cezar Baltag grefează o combinatorică spontanee la baza construcției, în care se remarcă un contrast puternic între accente retro și apetența experimentală a contemporanilor.

Pe de altă parte, cu toată înșiruirea de spontane, scrierile lui cuprind o poezie cerebrală „nerefuzată de idee", astfel că tronează în fundal procesul decantării, susținând mai degrabă ideea unei afinități nepremeditate cu Bacovia. În poezia bacoviană *Lăcustră* poetul caracterizează lumea plină de ură, ce nu-l înțelege pe creator, care se simte siguratic, ceea ce îi provoacă o neliniște. Somnul în aceste versuri ar semnifica moartea, adică trecerea într-o altă stare: „Și parcă dorm pe scânduri ude,/ În spate mă izbește-un val/ Tresar prin somn și mi se pare/ Că n-am tras podul de la mal*".*

Considerăm că în poezia lui Cezar Baltag predomină motive și simboluri preluate din literatura populară, ceea ce demonstrează că poetul a fost un cunoscător profund al folclorului românesc. Poezia acestuia se distinge prin originalitate, în ea sunt reflectate simboluri și motive, cum ar fi: cifra *trei*, *lupul*, *fântâna*, *drumul*. Toate acestea scot în evidență o prismă individuală de cunoașterea lumii cu efecte stilistice evidente în planul expresiei.

[6] Mircea Martin, *Op. cit.*, p. 7.